

Јован Миодраговић

ТРАГИЧНИ ДАНИ СРБИЈЕ

БЕЛЕШКЕ

из злогласне трогодишње владавине аустријске у Србији
1915–1918.

ЕДИЦИЈА
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Изворно издање
Ј. Миодраговић ТРАГИЧНИ ДАНИ СРБИЈЕ:
БЕЛЕШКЕ из злогласне трогодишње владавине аустриске
у Србији 1915–1918.
Књижарница Рајковића и Ђуковића, Београд, 1921.

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2025.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу
[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове
органа који је доделио средства за суфинансирање]

ЈОВАН МИОДРАГОВИЋ

ТРАГИЧНИ ДАНИ СРБИЈЕ

БЕЛЕШКЕ
из злогласне трогодишње
владавине аустријске у Србији
1915–1918.

ПРОМЕТЕЈ
НОВИ САД

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
БЕОГРАД

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

АРХИВ
ВОЈВОДИНЕ

ТРАГИЧНИ ДАНИ СРБИЈЕ

БЕЛЕШКЕ
ИЗ ЗЛОГЛАСНЕ ТРОГОДИШЊЕ ВЛАДАВИНЕ
АУСТРИСКЕ У СРБИЈИ
1915—1918

од
Ј. МИОДРАГОВИЋА

ИЗДАЊЕ КЊИЖАРНИЦЕ РАЈКОВИЋА И ЂУКОВИЋА
БЕОГРАД—ТЕРАЗИЈЕ

ПРЕДГОВОР

Било ми је суђено, да за све време овога несрећнога рата с Аустријом останем у Београду. Онда кад су се многи тамо по Крагујевцу, Нишу, Лесковцу, Врању и Скопљу поред дневних послова мирно одмарали у својим каквим-таквим становима, ја сам са својом децом, која су још била код мене: две ћерке и једном сакатом свастиком остао у Београду, да сваки дан и сваку ноћ страхујем, да каква граната непријатељска не разнесе и нас и сву скромну имовину нашу... А да ово није лак посао најбољи су сведоци сви они, који су од првог „ратног“ дана *убеђени* из њега, па после каткад долазили само за најпотребније ствари, па опет одлазили. Па смо се најпосле опет морали и ми сами уклонити, најпре из свога стана у други крај Београда, а после 2–3 дана за кратко време и из самог Београда.

За све ово време водио сам кратке *белешке* о свима важнијим догађајима. Ово сам чинио и онда, кад сам био на путу или спречаван каквим послом или каквом год другом сметњом, којих у рату има пуно. Тако сам успео, да имам један низ бележака, уређених хронолошким редом, које могу бити извор и каквом већем и бољем раду о овом најкрвавијем рату, који је хтео баш онај, који је за њега највише и платио. А Српски Народ, где га год има, и ако је у њему највише препатио, барем је и постигао своје највише идеале, какве је тешко икад и замишљао а камо ли постигао...

Из ових бележака ја сам вадио поједине слике, о животу и раду нашем у престоници за време прве окупације Београда, 1914. која је трајала само *тринаест* дана, и на молбу г. уредника „Пијемонта“, давао му их за лист његов. Оне су овде сте-

кле опште допадање, и за то сам се нашао побуђен, да их у споразуму са књижарницом г. Св. Цвијановића прегледам, уредим их (хронолошким редом) и штампам у засебну књижницу под натписом: „Трагични Дани БЕОГРАДА *белешке из њиринаесѿодневне владавине аусѿирске у Беоѿрагу*“.

И ова је књижица добро била примљена не само од оних који нису били у Београду, те не знају шта смо ми с њим заједно препатили, него и од оних, који су били у њему и били сведоци свега онога што се у њој износи.

Али је она била веома лоше среће и веома кратка века. Ускоро по изласку њену 1915. десила се она велика аустро-немачка офанзива, а за тим и страшна окупација не само Београда него и целе Србије, која је трајала пуне *њирѿодине*, и њиховим властима је први посао био, да покупе и спале све опасне списе у нашој књижевности, где су била већином историска дела и расправе у којима се помиње Аустро-Угарска, па су у ту врсту опасних списа ушли и „Трагични Дани Београда“, и ако су се у њима износили просто доживљаји пишчеви и поједине слике и времена њихове владавине у Београду 1914. И тако су они, место у руке својим читаоцима отишли једнога дана или низа Саву и Дунав, или кроз пламен у ваздух! А писац је њихов због њих отишао у *Нежидер*...

Али је он и у Нежидеру и по повратку из Нежидера, продужио вођење свога *дневника*; и водио га је све до самога свршетка рата и одласка њихова и повратка наше личне војске.

Сад му се чини, да, према „Трагичним Данима *Беоѿрага*“ могу из ових бележака изићи и тако исто, ако не и још више, занимљиве слике из трагичних дана Србије. Ово је далеко од тога да буде нека историја Србије ових страшних дана, а још мање историја овога најкрвавијег рата. Али ће барем бити неки подаци за њу. А кад су они од очевидаца, онда ће бити и занимљивији и вредети још више.¹

---

¹ Наш уважени историк, сада већ покојни, *Љуба Ковачевић*, кад је прочитао „*Трагичне Дане БЕОГРАДА*“, рекао је писцу: „Хвала ти, што си оно написао!

На послетку, писац не претендује овим ни на име историских података. Он је задовољан с много скромнијом улогом, с улогом забављача. Нарочито мисли да ће ова забава бити од веће користи нараштајима, који настају, који ни појма неће имати о мукама и патњама што смо их ми претрпели и о жртвама што смо их ми поднели за ствар народнога ослобођења и уједињења нашега. Па се бојим, неће умети довољно ни да је чувају како и колико треба...

Желим даље, да ова ствар буде више забавна и инструктивна, него научна и за науку.

Оно су драгоцені подаци за *историју Београда* оних тешких дана. Ништа се не би знало, шта је било у Београду тих дана, да ниси оно записао и изнео...

БЕОГРАД ПРЕД ОЛУЈОМ

Занимљиво је бацити поглед на Београд пред великом аустро-немачком офанзивом.

Изгнање Аустријанаца из Београда а у исто време и из Србије 1914. године у јесен био је догађај светскога гласа и значаја. Савезничке новине нису могле да се нахвале српскога јунаштва, које је само победило једну царевину. И сама је Аустрија после овога била много скромнија у оцени свога противника и у процени своје сопствене снаге. И није више ни тако дрско ни често нападала. А кад су донесени у Београд и француски дугачки топови против монитора, те и њих одбили, ми смо онда мало дахнули душом и чинило нам се да је рат и свршен...

Али наше је бојиште било споредно. Главно је било источно-руско и западно-француско. И гледало се, шта се тамо дешава. А настали су покушаји, да се Србија *одвоји од Сјо-разума*, а задобије за Савез централних сила, или придружи централним силама или барем склони на неутралност и пристанак да пропусти њихову војску за Солун и Турску. Србија није ни на то пристала, и зато су је силе из Споразума све више цениле, а силе из Савеза јој све више претиле. И оно, што је било даље око Београда, није се тицало више сад само Београда, него целе Србије.

Аустрија је прво потражила помоћи од своје савезнице Немачке. И од сада им је јужни фронт постао заједнички и исто тако важан као и сви остали.

Али оне обе нису биле сигурне ни у своју снагу само, него за Балкан, према Србији и Црној Гори, потраже још једнога савезника. Пошто је на престол у бугарском седео један

Германац принц Кобуршки, то с њихове стране није било тешко приволети на ово и Бугарску. А после Брегалнице и Букурешког мира Србија је то од Бугарске могла и очекивати.

И цело лето 1915. провело се у очекивању немачко-аустријске офанзиве и нагађању: шта ће у том случају радити и остале мале државице на Балкану: Грчка и Румунија и Бугарска. Грчка је имала и писани уговор са Србијом (за напад и одбрану). Али је и тамо седео на престолу зет и рођена сестра Виљемова, те је била сувише јака партија против Веницелоса, који је био и творац његов и за савез са Србијом и отуда и са Споразумом. Румунија је истина била готова да брани Букурешки уговор, који је она и диктирала, али је и тамо на престолу седео један Германац, који је нагињао Немцима и централним силама, те ни њој нису веровали. Али се веровало, да ће барем остати неутрална. Само су сви сумњали у Бугарску. Јер је непрестано говорила, да су је савезници њени из балканског рата с Турском „опљачкали“ у Букурешту. (Само јој је Русија веровала; и она је до последњег часа тврдила, да ће Бугарска остати неутрална.²

Још у јулу месецу новине су почеле да доносе вести о мобилизацији у Бугарској. Али се то правдало тиме, што Бугарска жели да очува своју неутралност. Томе су могле веровати и силе из Споразума; само у Србији томе нико није веровао. И српска влада је непрестано уверавала силе из Споразума, да Бугарска неће остати неутрална. И Београд је непрестано очекивао да чује, да су Бугари упали у Србију. А Споразум не само да то није веровао, него је непрестано опет наваљивао на нас, да се с Бугарском „споразумемо“ и да је задовољимо (т. ј. одречемо се свих тековина Балканског Ра-

---

² А колико је званична Русија и волела и штитила Бугарску, види се и по томе, што за све време нашега гушања и са њом и с две царевине са севера ниједне пушке и ниједнога топа није избацила противу ње, и ако се веровало да би то цео *народ* бугарски одвратило од овога мучкога и подлога дела његовога и да би „цар“ његов остао сâм на бојном пољу!

та). А 28. јуна претио нам је и аустро-угарски посланик у Софији, гроф Тарновски, да ће нас Аустро-Угарска напасти још идућег месеца.

Али тек у јулу месецу учесташе гласови о нападу аустријском и о повредама наше границе од стране бугарске. И од тада све више поче да расте вера, да ћемо бити нападнути с две стране: са севера и с југоистока. У Румунији и Грчкој су још гласали и ломили се, коме ће се приволети царству. А 19. јула Бугарска се већ одриче неутралности и најављује, да ће бити уз онога, ко јој зајаранијује уједињење и њојшину остварење народних идеала (читај: целу Стару Србију и Македонију и од Србије до Мораве)... И крајем августа још се у Нишу од српске владе очекује одговор о „споразуму“ с Бугарском!... Говорило се већ и о објави рата Бугарске Србији и о преласку границе, о паду Зајечара, о нападу на Књажевац итд. Али нико није узимао озбиљно те гласове. И у Београду почетком септембра држана је и професорска конференција о томе, и професори су пристали, да поред војне дужности раде и у школи. И министар просвете одобрава, да школе почну, само не прима на се одговорност, да деца иду у школу под топовским мецима...

10. септембра у Београду се пронесе глас ујутру да је Бугарска објавила рат Србији, а до подне да нас је већ и напала. То је потврђивао и велики број бегунаца из тих крајева.

А сутрадан, 11. септембра, причало се наравно у поверењу по Београду; да су авијатичари наши летели преко Саве и Дунава и видели тамо грдну војску, може бити око триста хиљада, све самих Немаца, са шлемовима и тешким топовима, од Београда па до Смедерева т. ј. од Земуна па до Ковина, и да је то све утврђено и готово да удари на нас; и да ће они ударити на нас са севера, а Бугари с југа и истока, и да ће нас тако прегњавити да нећемо моћи ни да се бранимо... да су „Французи“ (авијатичари) с Бањице већ отишли у Раљу, а француска нека мисија из Београда некуд у унутрашњост; да су се пошта београдска и општински суд већ спаковали,

а председник једног суда београдског већ „побегао“ у Ниш, а данашње и сутрашње претресе „одложи“; да предстоји грдна канонада, и да ће *Београд да се најуисти...*

Напомињем да се ово све говорило у поверењу. Јер кога би полиција ухватила, да ово прича јавно, казнила би га за „преношење обеспокојавајућих гласова!“... При свем том ови су се гласови одржавали непрестано и поједина надлежства су се паковала и даље, а публика мало по мало и сама измицала или – остајала и – очајавала...

Затим поче и војска да одлази. Јасно је било да су Бугари већ напали.

Али ко ће Београд да брани?! Нико, као и први пут. Он се извесно напушта: само се нама не казује, опет као и први пут, да се публика не „обеспокојава“!...

Целе прве половине септембра само се питало о „ситуацији“. И нико ништа није знао, а ко је што и знао, није хтео или није смео да прича. Погађало се само и читало из очију, да није повољна. У половини овог месеца Одбор за процену штете у Београду, што су је причиниле гранате аустријске запита Главни Одбор у *Нишу*: шта да ради, ако се Београд евакуише? И 17. септембра добије овакав одговор: *да Београду за сад не њреџи никаква ојасносџ*, и да комисија треба да продужи свој рад. А ако дође до какве опасности, да ће Главни Одбор наредити што треба...³

Овога се дана највише говорило у Београду о томе, како су седам авијатичара летели над Крагујевцем и бацали бомбе на њега и како је у једном обореном аероплану био чист Немац – доказ, да је ово на Дунаву *немачка* а не само аустријска војска. А признајем, да смо сви имали већа респекта од немачке него од аустријске војске.

А сутра дан се чуло да су и на Пожаревац бацали бомбе...

---

³ Нити је Гл. Одбор што „сазнао“, нити „наређивао“ штогод, нити је стигао да то учини; јер је наскоро и сâм побегао из Ниша. А Одбор у Београду се растурио, да се сваки члан одређује сâм како да добро нађе...

НАША СЕДНИЦА И БЕГСТВО ОД КУЋЕ

У другој половини септембра дакле, Београд је разговарао немуштим језиком. Он је само ћутао, бринуо и страховао. Више није ни питао никога ни за шта, јер је видео шта га чека. Само се могло видети улицама, нарочито од „Славије“ па горе, Шумадинском улицом (Крагујевачким Другом), како по нека кола или пуна пртљага или са по неколико путника замичу, да што пре измакну на Торлак или преко Топчидерског брда за Раковицу, и ако су знали, да возови не долазе више ни до Раковачке станице.

У оваквим приликама председник комисије за процену штете сазове седницу за уторак 22. септембра после подне. Вели, „да би мало растерао ову забуну и охрабрио људе“...

У понедељак 21. ујутру летео је један аероплан с њине стране, али је дан иначе прошао прилично на миру, без пуцњава. И уторак, 22. пре подне прође прилично на миру без пуцњава. Али после подне око два поче тако велика топовска пуцњава од Земуна, с острва преко Дунава и са свих монитора са самога Дунава, и то све на Град и на Мали Калемегдан иза града, да се ништа није чуло. Како смо ми били на тој страни иза Малог Калемегдана, то су гранате, које су прелетале преко Града и М. Калемегдана, падале све у нашој близини и рушиле куће највише на Кнез Михаиловом Венцу који иде поред М. Калемегдана. Око 4 учини се као да пуцњава мало прореди, и ја се почех спремати да идем у седницу. Али тек сам био готов а пуцњава опет учеста и гранате почеше још ближе к нама да падају и мени моји не дадоше да идем. Нађох за паметно, да их послушам. И не одох. (И ово је била прва седница, у коју нисам отишао.) Ноћ

прође прилично на миру, али у среду 23-ћега још рано ујутру поче још жешћа канонада. Наш један комшија, који је до сад све јуначки подносио, ишао је „Славији“ и тражио кола, да бежи. Али му кочијаши одговорили:

– Господине, сто дуката да нам дате, не би Вам сад отишао ни један од нас тамо на Дунавски Крај, испод Велике Пијаце, даље од Коларца... И он се вратио. Али не да остане код куће, него да узме све своје и да бежи на Савинац.

Пуцњава је доиста била ужасна и све се више приближавала к нама, од Града преко М. Калемегдана улици Краља Петра (Старој Дубровачкој), а данас она поче да се примиче нама и од Дунава преко Душанове улице. Улица Страхинића Бана, која иде упоредо са Душановом, постаде центар експлозијама, особито њен крај ближе Малом Каламегдану; и чинило се да у њој не оста ни најмања кућица читава, непорушена. По ведром лепом дану и сунцу, на Дунавском Крају је око три сата после подне била помрчина од дима и прашине од силних експлозија, рушевина и пожара. Све су гранате биле већином тешкога калибра, а експлозивни у исти ни ужасни. Барут је био ништа према експлозивима у овим гранатама. А за тим почну и шрапнели. Само је пуцало и по земљи и по ваздуху.

Ми смо се искупили у последњи сутерен наше куће као најсигурнији. Али кад почеше и на њему да прште прозори и да пуца цреп на свима кућама, да се распскавају и гранате и шрапнели у непосредној близини око нас и да се на наше очи руше куће у најближем нашем комшилуку, онда је било јасно, да ни ми ни наша кућа нећемо остати читави. Зато неко викну:

– Бежите; сви ћемо да изгинемо! И он погоди општу жељу. Сви као у један глас рекоше:

– Хајдете!

У том стиже и зет нашега комшије г. Тесте Арон и он сад поплашено исприча, да он иде отуд с Јалије, да је Јалија сва порушена; да од Дунава до Душанове улице нема читаве ку-

ће; да изгибе све; да су његови и отац и мајка погинули. Зато је свратио својима овде (жени и деци) да беже. (Међутим, они су већ пре једног сата били измакли.) Ово причање његово још више појача одлуку нашу да бежимо.

У тренутку када смо излазили из сутерена један се шрапнел распрште баш нама више главе, и ми сви бисмо блажени кад остасмо читави. Онда похитасмо још више. Изађосмо на капију, на улицу и окренусмо узбрдо. Само свратих у собу да узмем новац из стана. Све што смо год били спремили и за пут да понесемо, и за ручак – све остаде...

Кренусмо Капетан Мишином улицом из брдо што брже можемо. Моју сакату свастику једна је комшиница водила под једну руку, а друга пода другу; а трећа је гурала. И тако дођемо до Црвенога Крста. Ту се нађем с председником комисије за процену штете г. Васом Јовановићем, пред његовом кућом, који је тада вршио и дужност директора Електричног Друштва, и он ми рече да су јуче они одржали седницу; и у ком ми тренутку поче казивати шта су урадили на седници, граната погоди у Електричну Централу и она оде у ваздух. Онде, где је она била, изби само гомила густа, црна и бела дима која је расла све више и у вис и у ширину. Оппростих се и с њим и с г. Ђ. Радојловићем, који беше и сад као и увек у згради Црвенога Крста, и гледаше на прозор, а ми продужисмо пут даље. И брзо стигосмо до Позоришта и Коларца, а ту смо већ били у „неутралној зони“. Али иза нас је непрестано трајао пакао, годи него што смо га ми и оставили, и он се примицао све више овамо Теразијама, а нарочито преко Мале Пиваре Палилули.

Пред „Гусларевом“ дрогеријом видех једна кола. Одох и запитах га чија су? Он ми одговори да су његова; али одобрава, да најпре одвезу нас, па да се врате за њега. У времену, кад се кола ни за какве паре нису могла добити, заиста је ова услуга била велико добротинство. Зато хвала г. „Гуслару“ Јовановићу и овом приликом!

Ја сам имао једну рођаку у Мачванској улици, број 40, која нас је одавно звала, и ми се упутисмо право њој. Она нас једва дочека. И, радосна, прво што смо ми остали живи и читави, а друго што смо јој дошли, она за час спреми и вечеру и конак, те смо слатко повечерали и одморили се код ње не може бити боље.

Топовска ватра траје и даље непрестано истом жестином. Али ко је више марио за њу, само кад ми нисмо тамо, и кад се живи извукосмо!... И целе ове ноћи није ни престајала никако. А пуцало је непрестано, сваког минута, сваког секунда, само је пуцало. И све се то изручивало тамо на наш Дунавски Крај. Од поноћи почела је и пушчана ватра, и то и на Сави, на Циганлији, где су се и до сад по највише водиле борбе, и на Дунаву, на Дунавском Кеју; и водила се и даље до зоре и онда кад смо ми поспали. Али кад су гранате почеле да падају и овамо на Западни Врачар, ми сиђемо и поседимо мало и у тетка Смиљкином подруму...

Ове ноћи се *решила судбина Београда*, па можда и *целе Србије*. Ноћас су Немци прешли Дунав и *искрцали се на Дунавском Кеју* и заузели обалу све до кланичне пруге. И докле се Циганлија јуначки држала као увек и још ујутру, веле, послала на Торлак 30–40 заробљеника, Дорћол је попустио и на њему су продрли и ујутру *осванули Немци у Београду*...

Пуцњава и топовска и пушчана, која је трајала и јуче и ноћас, продужавала се и данас, у четвртак 24. септембра. При свем том, ја покушах с децом, да сиђем до куће да узмем барем најпотребније ствари, које смо били спремили. Успут свратим и своје пређашњем комшији Тести у улици Браће Недића на Источном Врачару и позовем га да заједно идемо. Он каже да је његов зет још јутрос ишао, па хтео да погине од куршума из Душанове улице. Али је морао барем новац да узме, јер нам је, вели, све било (око десетак хиљада) остало у сандуку пред кућом: Те је једва продр'о и извадио сандук испод рушевина и извукао новац. Оно друго све остало...

– Зар већ рушевине! – запитам ја зачуђено. А он настави:

– Несрећа, каже. Тамо нема читаве куће ни у комшилуку. И мој и ваш стан порушени. Да смо остали, сви би изгинули! На вашем ударила граната са северне стране у прозор на вашој соби из Капетан-Мишине улице и извалила га, па ви-си; а граната експлодирала у соби и шта Вам је направила тамо – Бог свети зна! А на моме ни крова нема – дигла га експлозија. Прозори сви на целој згради полупани, врата од силне експлозије сва поизваљивана и позатварана. Ствари претрпане у рушевинама. Онај цео ред летњих кујна у дво-ришту, порушен, кроз двориште не може да се прође од ру-шевина. И сав комшилук је страдао ужасно. Сликарска шко-ла Ристе Вукановића и до ње кућа општинског инжињера Марјановића, па преко пута од њих Пешикина и Васићева на углу – све у рушевинама... Просто бисмо сви изгинули да нисмо побегли. Него се, хвала Богу, уклонисмо. А сад мо-рамо бежати и одавде. Ево гранате већ јутрос почињу и ова-мо да долећу, на Тркалиште!...

– Волео бих да видим то све, па можда ћемо нешто моћи и ми да извучемо испод рушевина! – рекох ја.

– Не можете ни доћи до куће. Тамо су сад Немци, тамо је борба; не можете ни прићи. Само залуд да идете, и можете још и да изгинете! – рече он сасвим одлучно.

Одлучисмо се и ми да не идемо данас, него да оставимо за сутра, док се Немци истерају... И вратисмо се.

И данас се борба углавном водила и на Дорћолу и на Ци-ганлији, али су гранате долетале и овамо даље. Данас је гађан највише онај крај ближе Бајлоновој пивари, Болници и Кла-ници, и Палилула цела, а гранате су прелетале и преко Тр-калишта чак до Смедеревског Ђерма. Али су падале и овамо на Западни Врачар, на Баново и Топчидерско Брдо, с про-видном намером, да отуда отерају све наше трупе и све то-пове, те да лакше ноћас продре њихова пешадија.

Становништво је и данас из тих крајева Београда изми-цало овамо, било у овај крај, још безбедан од граната, било да иде још даље. Али ми остасмо и ноћас код наше добре

тетка Смиљке. Ноћас смо још више премишљали о судбини и својој и престоничној и Србијиној. Али пред очи нам је излазило све црно и најстрашније. Ништа за утеху!... Без наде на икакво добро.

Пуцњава се ноћас продужила истом жестином. Али све с њихове стране: значи напад; а с наше стране ништа: значи *никаква одбрана*. Једва сам чекао јутро, те да чујем шта је било ноћас. Устанемо, попијемо „црну кафу“, чија нас је боја сад подсећала на нашу судбину. Данас идемо до наше једне куће, да узмемо барем оно што смо били спремили, оно што нам је било најпотребније.

Данас је петак, 25. септ. Чим пописмо „кафу“, ми пођосмо: ја, моје обе ћерке и девојчица која нас је слушала, те да што више понесемо од куће. Прво ударимо поред општине, која је била у згради основне школе у Макензијевој улици. Пред њом стајаше један стари послужитељ, кога ја запитах: како су и шта раде?

Он ми сасвим простодушно тронуто одговори: Не ваља, господине: „*Отишло* је све што ваља; а остали смо само ми шкарт, што не вреди ништа!...“

– Побегли? – запитах ја зачуђено.

– Побегли.

– Неки ноћас, а неки још јуче...

Одатле нам је на путу била Трећа Гимназија. Ту је била Дивизија: и она отишла. Зграда празна. Одатле прођемо поред Кварту Врачарског; и он отишао; па поред Управе Вароши, која је била у Крунској улици близу Двора; и она отишла. Одатле прођемо поред Начелства Окр. Београдског; и оно се иселило. Па поред Кварту Теразиског на Теразијама; и он се евакуисао. Тако дођемо до Коларца – Поште Београдске у Маћедонској улици – и она се иселила. Јасно је било: да су се иселила сва *државна* надлештва и да су она за то морала добити *наредбу*. А ми, грађанство остало, шта да радимо?! О нама, као што се види, нико и не води рачуна⁴. Као и при

---

⁴ А после ће нам први ови што нас овако остављају као и при првome повлачењу, рећи да смо „аустриски људи“. Тако су називали онај Одбор, који је само

првом напуштању Београда. Ми смо остављени, да се сами о себи бринемо, и *да се сами ојредељујемо* куда ћемо. Да Београду ништа помоћи не можемо, то је јасно. А себе ћемо само заробити. И кад има парче наше слободне државе негде с оне стране бојне линије, онда што да не идемо и ми с њом! Сад нам не требају „објаве“. Да идемо!... Само да узмемо штогод од ствари...

И пођосмо даље кући... Али одмах ту код Коларца до Апотеке Ђурићеве сада Кушаковићеве, сретнем двојицу Комита. То је онда била сва публика на улици, докле смо могли одатле догледати. Један ме и познаде и зачуђено ме запита: откуд ја овде и куда ћу? Испричах му о свом страшном и изненадном јучерашњем бегству од куће без ствари, и како би сад хтели да пробамо, ако можемо да одемо до куће да узмемо штогод, па онда по свој прилици и ми *да бежимо*. А он ми рече сасвим одлучно:

– Апсолутно нећете моћи ни доћи до куће. Борба се сада води по улицама и већ је дошла до Душанове (улице). Ноћас су они узели и пругу и Доњи Град и све до Саве и спојили се сонима на Циганлији... Ми смо бранили, али смо готово сви изгинули...

У том протрча од Калемегдана Кнез Михаиловом улицом поред „Руског Цара“ једна запрега батериска и оде навише Теразијама. У оној самоћи око 8½ сати ујутру, после ноћашње кише, то је изгледало и страшно и необично и жалосно. Ја се окренух на ту страну и запитах комите: шта је оно? Последњи коњ беше још без коњаника. Они ми одговорише, да је то запрега из Горњег Града од руских дугачких топова (за мониторе). Па, где су им топови? запитам ја. „Они су још јуче *Унишћени!* А сад је запрега опазила Немце – сигурно да су из Доњег Града пошли и у Горњи, па они беже, да их не заробе. Дирну ме и ово. И помислих: тешко нама! па ми смо већ разбијени сасвим! Београд и не може више да се

грађанство изабрало 1914. да управља њиме место општине и полиције.

брани? А познаник комита још настави: „Тешко, господине!... Отишла је сва војска. Одвучени су топови, који би га бранили. Остало је само нас комита једно две три стотине. И ми смо се ноћас тукли с њима сву ноћ и изгинули смо готово сви. Позовемо их на предају, а они одговарају: – Ми се не предајемо. Ми нисмо Аустријанци. Ми смо Виљемови војници. Ми смо Баварци!... Ми или побеђујемо или гинемо... И ниједан се није предао! А прошле су се ноћи тукли и бранили прелаз њихов само жандарми кварта дорћолског; и они су изгинули готово сви. А и ноћас ћемо бити опет ми. Сад тражимо и ми митраџезе „ако могнемо да добијемо. – Мало нас је. Они су наместили на прузи митраџезе за сваку улицу по један, па оздо бришу свима улицама горе до Кнез-Михајлове улице, те ни преко једне се не може прећи. Нити ко, може отићи тамо, нити ко може доћи отуда, нити се може послати помоћ онима, који су тамо. И само, да погинете с децом!...“ заврши он.

Ми примисмо његов савет и вратисмо се заједно с њима. Али успут кроз пуст, празан Београд (од „Теразија“ до „Славије“ ретко да где видиш живе душе!... да проговорите с ким год и да га запитате за штогод), у нас сазри одлука: *да бежимо* и ми. Гледали смо уз пут каква кола да видимо и нађемо, па до „Славије“ нигде ни човека.

Дођосмо кући и казасмо све шта смо видели, чули, и смислили, и они нам одобрише одлуку.

Без икаквих ствари, дакле, с једним хлебом и мало кобасица, што смо могли добити, с врскапутом преко рамена, јер беше лепо сунце, и оклагијом у руци место штапа, кренемо се ми: ја и моје две кћери, око 10 сати пре подне преко Чубурског и Мокролушког Потока из нашега лепога Београда и од наше драге куће, коју остављамо већ у рушевинама. А ни сами не знамо куда! А Београд, овако страхотно излупан, остаје сâм готово без одбране и становништва, и већ пола у непријатељским рукама! И то у рукама најстрашнијега непријатеља, из чијих се руку не може лако ишчупати!... Збо-